

ИДЕИ ЗА НАЧАЛАТА НА БЪЛГАРСКИЯ ПОСТМОДЕРНИЗЪМ

Гл. ас. д-р Поли Муканова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Вече повече от три десетилетия постмодернизмът е основна тема в българското литературознание, а въпросът за неговото наличие си има своите привърженици, един от които е Иван Иванов – професор по съвременна българска литература в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Той е автор на две монографии, с които активно се включва в този дебат – „Белетристични предвестия на постмодерното“ (Ivanov 2015a) и „Българският постмодерен роман в културната ситуация през новото хилядолетие“ (Ivanov 2015b). Тези две книги са и две части от един по-голям научен проект, с който той цели обхватно да разгледа постмодернизма в българската литература – заявка, изведена в предговора на първата книга, която ще бъде разгледана в следващите страници.

„Белетристични предвестия на постмодерното“ (Ivanov 2015a) се състои от Въведение и седем глави, чийто обект са произведения на някои от най-популярните в българската литература автори, представени в хронологичен ред – Иван Вазов, Елин Пелин, Йордан Йовков, Чавдар Мутафов, Николай Райнов и Йордан Радичков. Към тях е включена и глава за литературния живот през 60-те години на XX век. В предговора и встъплението са изведени три основни концепции, които авторът казва, че ще бъдат водещи за него както в съответната книга, така и в следващите части от проекта. Първата е свързана с възможността за разширяване на литературноисторическите граници на постмодернизма. Втората се изразява в увереността, че постмодернизмът най-пълноценно се разгръща в прозаичните жанрове, и то най-вече в жанра на романа. Третата е свързана с най-ранните литературни текстове на разглеждащото явление, които според автора могат да се открият в текстовете, принадлежащи на екзистенциализма. Интересни са направените още тук наблюдения за характера на българския постмодернизъм, който „се развива на основата на неумъртвените авангардни тенденции, които започват с литературата през 20-те години и успяват да съхранят своята виталност в тежките за авангарда години на тоталитаризма“, но и по-късно се превръща в „рефлексивна ре-

акция на противодействие спрямо догмите на социалистическото общество“ (Ivanov 2015a, p. 10). Трябва да се отбележи специално, че въведението показва, че Иван Иванов борави с голям набор от теоретични текстове, а сред най-често използваните от него са трудовете върху постмодернизма на Ихаб Хасан, Фредерик Джеймисън, Стивън Бест и Дъглас Келнър, Линда Хътчън и др.

Следващите глави са посветени на интерпретации на литературни текстове, като се обръща внимание както върху екзистенциалните кризи, които са представени в произведенията, така и върху различни художествени особености на наратива. Разглеждат се някои от класическите произведения на българската литература, като представените идеи са провокативни и безспорно предизвикват интереса на читателя и го карат да се пита отново за различните естетически контексти, в които може да бъде разгледана една литературна творба. В този смисъл от особено значение за книгата е следното твърдение: „Ако възприемаме текстовете извън времето, следва, че те се актуализират по различен начин във всяко настояще и не могат да бъдат обосновани от намерението на автора, защото самият език е „непрестанно движение и активност на означителя“ (Ivanov 2015a, p. 35¹). Тъкмо тази актуализация с оглед на постмодерното съвремие търси да открие авторът в разглежданите произведения.

В главата „Класично, семиотично и екзистенциално у Иван Вазов“ през идеята за преосмислянето на класиката се разглеждат три разказа от сборниците „Драски и шарки“, „Видено и чуто“ и „Пъстър свят“. Наблюденията са мотивирани както от различни и сложни теоретични тези на Ханс-Георг Гадамер, Майкъл Рифатер, Жан Бодрияр, Пиер Жиро и др., така и от значими за българската литература критически текстове на д-р Кръстьо Кръстев, Иван Радославов, Владимир Василев и Милена Цанева, а целта е да се получи спойка между теорията и историята на литературата, като текстовете се прочетат по нов начин текстовете с оглед на нашето настояще. Този подход се запазва и в следващите глави, като съобразно разглежданите произведения се променя тематичният, но не и идейният фокус. В частта „Деструкция на родовия космос – Елин Пелин, „Гераците“ през проблема за разрухата в семейството се извежда основният акцент – отчуждението на Йордан Герака и на другите герои. Интересно е търсенето на „сюжетна вариативност на проблема за отчуждението“ (Ivanov 2015a, p. 59) в главата „Пътят на Йовковите герои към трансцендента“, където се анализират през представената перспектива разказите „Другоселец“ и „Вълкадин говори с Бога“.

Четвъртата глава на книгата – „Редукция на човешкото – Светослав Минков и Чавдар Мутафов“ – трябва да бъде специално отбелязана, тъй като в нея интерпретацията стъпва на представата за „социалния атомизъм“ (Ivanov 2015a, p. 69) на модерното градско пространство. В страниците, посветени на „Смъртен сън“ на Чавдар Мутафов и „Разказ за една бегония“ на

Светослав Минков, изследователят открива широките и разнородни естетически контексти, в диалог с които могат да бъдат разглеждани произведенията – диаболизъм, екзистенциализъм, абсурдизъм. Особен евристичен потенциал имат заключенията в края на главата, обобщаващи характерното за творчеството на двамата автори „релативизиране на времето и пространството – деперсонализиран герой“; „липса на ярко изразена интрига и конфликт – фарс и гротеска – безкрайна повторителност от безцелни и безсмислени действия – авторска намеса“ (Ivanov 2015a, p. 86). Вниманието върху дискурсивните особености на произведенията се засилва още повече в главата, в която авторът представя наблюденията си върху един малко познат български роман – „Между пустинята и живота“ на Николай Райнов. В тази част от книгата се поставя акцент върху връзката между постмодернизъм и теология, а „предвестията“ на този диалог авторът търси в жанрово хетерогенния характер на книгата, в нейната „дисконтинуална, ризоматична структурираност“ (Ivanov 2015a, p. 89) и специфичния ракурс, чрез който Библията се превръща в хипотекст на художественото произведение. Иван Иванов търси да открие постмодерните интуиции на Николай Райнов, които открива особено в идеята за разколебаната истина и идентичност на главния персонаж. Тези свои наблюдения той обобщава убедително в следния фрагмент: „За пореден път се оказва, че канонизираната истина винаги може да бъде оспорена и превърната в неистина, а опитът съграждането на света да бъде обяснено през една верифицирана истина, е твърде неуместен, защото в порядъка на текстуализирането всеки може да променя, профанизира, банализира и оспорва или оправдава веднъж представената истина“ (Ivanov 2015a, p. 99).

Следващ акцент в книгата е литературата от десетилетието на 60-те години на XX век. В шестата глава на монографията се разглеждат различните трансформации в прозата от 60-те – в творбите на Йордан Радичков, Николай Хайтов, Ивайло Петров, Васил Попов, като се интерпретират разнообразието от бележитични техники, които авторите употребяват, за да представят проблематизирането на човешкото през тези години. Обосноваващи тезата на монографията са наблюденията върху иронията на Ивайло Петров (Ivanov 2015a, p. 109), върху разколебаването на фикционалното в „Корените“ на Васил Попов, върху „асимилативно-трансформативното отношение спрямо епическата традиция“ (Ivanov 2015a, p. 113) в произведения като „Пътища за никъде“ на Богомил Райнов, „Двама в новия град“ на Камен Калчев, „Пътуване към себе си“ и „Отклонение“ на Блага Димитрова. При това литературнокритическите дебати не остават извън полезрението на изследователя, който отбелязва дебата за книгата „Диви разкази“ през 60-те и 70-те години на XX век, отбелязва още и други критически позиции, изказвани от идеологизирани автори в опозиция на започналите тенденции в българската проза след 1956 г. Като продължение на тази глава може да се мисли последната, която се занимава със знаковата книга

„Свирепостно настроение“ на Йордан Радичков и нейния новаторски потенциал. В началото на текста изследователят отбелязва различните критически тези, изказвани по отношение на особения наратив на писателя, и се съсредоточава върху интертекстуалността, редукцията на сюжета, повторителността, отклоненията и др., а в края находчиво обобщава: „Радичков разкрива пред нас една кризисна ситуация, в която разколебаните онтологични и епистемологични параметри се изживяват не в категориите на трагиката или фалшивата патетика, а като игрови вариант за осъзнаване или по-скоро за изживяване на неразбраното и недопуснатото“ (Ivanov 2015a, p. 145).

Макар и книгата на Иван Иванов „Белетристични предвестия на постмодерното“ да е идейно завършена, безспорно внимание заслужава стремежът на изследователя към още по-категорично концептуално окрупняване, интерпретативно и тематично мотивиране, което се открива във втората му книга „Българският постмодерен роман в културната ситуация през новото хилядолетие“ (Ivanov 2015b), но и в поредица от статии, които издават темата на следващата му книга – „Славянските литератури между постмодернизма и световната литература“ (Ivanov 2022a), „Романът „Аномалията“ на Ерве льо Телие – световен и постмодерен“ (2022b), „Постмодернизъм през третото хилядолетие – отвъд културната логика на късния капитализъм“ (Ivanov 2020), „Войните за литературния канон в културната динамика на новия век“ (Ivanov 2019), „Постмодерният роман на Симеон Янев – пътуване през времето и отвъд“ (Ivanov 2022c) и „Дебати за „Световна литература“/„Сравнителна литература“ и литературният канон в контекста на глобализацията и дигиталната културна среда през новия век“ (Ivanov 2020b). Идеите на Иван Иванов са провокативни за читателя, те са постъпателно разгърнати и като такива свидетелстват за един голям изследователски проект, амбицията за който предизвиква интереса и уважението на аудиторията. Същевременно това е и проект, който има методическа основа и затова той може да е полезен за по-младите читатели, тъй като в него по неочакван начин е представена българската класика, но и защото чрез него те могат да дообогатят знанията си за произведения, които не са застъпени в учебниците на основното образование, но присъстват в конспекти на висшето филологическо образование.

БЕЛЕЖКИ

1. В цитата е включено позоваване на Најал Луси.

ЛИТЕРАТУРА

ИВАНОВ, И., 2015а. *Белетристични предвестия на постмодерното*.

София: Унив. изд. Св. Климент Охридски. ISBN 978-954-07-3711-9.

ИВАНОВ, И., 2015б. *Българският постмодерен роман в културната*

- ситуация през новото хилядолетие. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски. ISBN 978-954-07-3974-8.
- ИВАНОВ, И., 2022а. Славянските литератури между постмодернизма и световната литература. *Литературата*, № 29, с. 217–230. ISSN 1313-1451.
- ИВАНОВ, И., 2022б. Романът „Аномалията“ на Ерве льо Телие – световен и постмодерен. *Литературата*, № 28, с. 141 – 151. ISSN 1313-1451.
- ИВАНОВ, И., 2022с. Постмодерният роман на Симеон Янев – пътуване през времето и отвъд, В: *Литературата като съдба: сборник в чест на 80-годишнината на професор Симеон Янев*. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски, с. 61 – 70. ISBN 978-954-07-5582-3.
- ИВАНОВ, И., 2020а. Постмодернизъм през третото хилядолетие – отвъд „културната логика на късния капитализъм“. *Литературата*, № 24, с. 237 – 255. ISSN 1313-1451.
- ИВАНОВ, И., 2020б. Дебати за „Световна литература“/, „Сравнителна литература“ и литературният канон в контекста на глобализацията и дигиталната културна среда през новия век. В: *Литературната периферия: памет и употреби: сборник с доклади от международна научна конференция, проведена в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, 4 – 5 ноември 2019 г.* София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, с. 158 – 170. ISBN - 978-954-07-5115-3.
- ИВАНОВ, И., 2019. Войните за литературния канон в културната динамика на новия век. *Литературата*, № 22, с. 85 – 108. ISSN 1313-1451.

REFERENCES

- IVANOV, I., 2015a. *Beletristichni predvestia na postmodernoto*. Sofia: Univ. izd. Sv. Kliment Ohridski. ISBN 978-954-07-3711-9. [in Bulgarian].
- IVANOV, I., 2015b. *Balgarskiyat postmoderen roman v kulturnata situatsia prez novoto hilyadoletie*. Sofia: Univ. izd. Sv. Kliment Ohridski. ISBN 978-954-07-3974-8. [in Bulgarian].
- IVANOV, I., 2022a. Slavyanskite literaturi mezhdu postmodernizma i svetovната literatura. *Literaturata*, vol. 29, pp. 217 – 230. ISSN 1313-1451. [in Bulgarian].
- IVANOV, I., 2022b. Romanat „Anomaliyata“ na Erve lyo Telie – svetoven i postmoderen. *Literaturata*, vol. 28, pp. 141 – 151. ISSN 1313-1451. [in Bulgarian].
- IVANOV, I., 2022c. Postmoderniyat roman na Simeon Yanev-patuvane prez vremeto i otvad, V: *Literaturata kato sadba: sbornik v chest na 80-godishninata na profesor Simeon Yanev*. Sofia: Univ. izd. Sv. Kliment Ohridski, pp. 61 – 70. ISBN 978-954-07-5582-3. [in Bulgarian].

- IVANOV, I., 2020a. Postmodernizam prez tretoto hilyadoletie – otvad “kulturnata logika na kasnia kapitalizam”. *Literaturata*, vol. 24, pp. 237 – 255. ISSN 1313-1451. [in Bulgarian].
- IVANOV, I., 2020b. Debati za “Svetovna literatura”/”Sravnitelna literatura” i literaturniyat kanon v konteksta na globalizatsiyata i digitalnata kulturna sreda prez novia vek. V: *Literaturnata periferia: pamet i upotrebi: sbornik s dokladi ot mezhdunarodna nauchna konferentsia, provedena v Sofiyskia universitet „Sv. Kliment Ohridski“, 4-5 noemvri 2019*. Sofia: Univ. izd. Sv. Kliment Ohridski, pp. 158 – 170. ISBN – 978-954-07-5115-3. [in Bulgarian].
- IVANOV, I., 2019. Voynite za literaturnia kanon v kulturnata dinamika na novia vek. *Literaturata*, vol. 22, pp. 85 – 108. ISSN 1313-1451. [in Bulgarian].

IDEAS ABOUT THE BEGINNINGS OF BULGARIAN POSTMODERNISM

✉ **Dr. Polly Mukanova, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-3251-6023

University of Library Studies and Information Technologies
Sofia, Bulgaria

E-mail: p.mukanova@unibit.bg